

«Любов Пономаренко по-стефаніківськи психологічно сконденсовано, тонко й правдиво і по-довженківськи глибоко, метафорично розкрила весь трагізм війни, показала її патологічну потворність» [3].

Список використаних джерел

1. Гончар О.Т. Твори: 6 т. Київ: Дніпро, 1979. Т. 5. 520 с.
2. Довженко О. Національний характер у романі «Прапорonosці» та новелах Олесь Гончара. *Вісник Запорізького університету. Філологічні науки*. 2004. № 3. С. 75–79.
3. Книга «Нехворощ» Любові Пономаренко. URL: <http://knpu.gov.ua/content/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0-%C2%AB%D0%BD%D0%B5%D1%85%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%89%C2%BB>
4. Пономаренко Л. Нехворощ: Новели та повість. Полтава: Дивосвіт, 2015. 192 с.

Людмила ОСТАПОВА

*викладач кафедри перекладу та філології.
ЗВО «Університет Короля Данила».
м. Івано-Франківськ, Україна*

СЕМАНТИКА СИМВОЛІВ ВІЙНИ В ПОЕЗІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Олесь Гончар – український письменник, літературний критик, публіцист, громадський діяч, перший лауреат премії ім. Т. Шевченка, голова Спілки письменників України, академік Національної академії наук України, Герой України. Людина надзвичайного таланту, розуму, відома постать не лише в Україні, а й за її межами. Завдяки романам «Тронка», «Твоя зоря», «Собор», «Людина і зброя» та інших зажив слави наймолодшого українського класика літератури. Літератори, науковці, письменники, читачі його творів охрестили Олесь Гончара «совістю української нації та української культури». Збігають роки, століття, з'являються нові імена в історії, але постать Олесь Гончара височітиме завжди понад простором і часом, постать великого борця за українську державність, за українську культуру, соборність та незалежність, постать великого письменника, великої доби, хоч дуже непростой, суперечливої та кривавої доби, заплямованої війною, злочинами радянської влади, репресіями

та ідеологічним духом епохи. Але твори Олесь Гончара завжди актуальні, де кожен читач зможе знайти відповіді на одвічні питання: Де наша історія? Чим ми живемо? Хто ми є?

Домінантними образами творчості Олесь Гончара є символи степу, поля, дороги, рідного краю, собору, річки, гір та ін. Проте найбільш цінним й актуальним у їх осмисленні з погляду сьогодення є те, що комплексно вони протистоять поняттю-образу війна, семантиці символів якого у ліричних творах Олесь Гончара й присвячена наша розвідка. Більшість прозових творів Олесь Гончара пронизані саме темою війни, зокрема романи «Прапорносці», «Людина і зброя», повість «Земля гуде», новели «Модри Камень», «Весна за Моравою», «Ілонка», «Гори співають» та ін. Цим прозовим творам передувала фронтова поезія Олесь Гончара, яку він писав у перервах між боями під час Другої світової війни, і яку сам письменник назве згодом «конспектами почуттів», «поетичними чернетками для майбутніх творів» [4, с. 160]. Сьогоднішнє прочитання їх переконує, що це справді так. Ліричний герой «Атаки», «Думи про Батьківщину», «Братів» та інших фронтових поезій Олесь Гончара духовно й емоційно близький до героїв повоєнних його романів і новел, передусім – роману «Прапорносці».

Дослідженням творчої манери Олесь Гончара займались такі науковці та літературознавці, як В. Дончик, М. Малиновська, М. Наєнко, А. Погрібний, І. Семенчук та ін. Питання образу-символу війни у прозі Олесь Гончара розглядалося у працях Н. Сологуб, І. Онікієнко, Ж. Титаренко, Г. Жуковської та ін. Проте повністю аспекти проблеми досі ще не висвітлено саме у поезії Олесь Гончара.

Мета цієї статті – дослідити семантику символів війни в поезії Олесь Гончара. Для її реалізації висунуто такі завдання: виявити семантичні особливості відтворення символів війни в поезіях Олесь Гончара; розкрити символічний зміст образу війни у поетичних творах Олесь Гончара про війну.

Важкий фронтовий особистий досвід Олесь Гончара, який на власні очі бачив і переживав жахіття війни, коли у 1941 році пішов добровольцем на фронт у складі студентського батальйону, свої роздуми і міркування у те лихоліття записував у щоденник, хоча це було заборонено – каралося арештом. Згодом, ці спогади увійшли у перший том тритомника «Олесь Гончар. Щоденники». Перший запис датований червнем 1943 року: *«Через три дні буде два роки, як почалася війна. Два роки, а скільки страждань, скільки мук та поневірянь для народів! Чи буде коли оцінено все безглуздя й злочинство цієї бойні!.. Вся країна корчиться в судамах, мов шматований заживо звіром живий організм. Людина з усіма її*

думами й почуттями топчеться важким чоботом солдата, а сам солдат розчавлений фізично й морально вмирає, не знаючи за що...» [4, с. 9]. І в щоденникових спогадах, і в прозових творах, і в поезії Олесь Гончара понад усіма іншими домінує образ війни, який має лише болуче, гостре вираження: війна-трагедія, війна-зло, війна-руїна, війна-смерть.

Тема війни, героїзм борців за волю, трагічність доль людей у творах Гончара особливо близькі й актуальні для нас сьогодні. У світоглядній позиції письменника, у ціннісних смислах його текстів знаходимо багато того, що може переосмислити кожен із нас в умовах сучасної війни.

У семантичному колі символів війни у ліриці Олесь Гончара домінують символи смерті, п'їтьми, темряви, холоду, зими, задухи, болю, горя, божевілля, тривоги, туману, чаду, диму, скреготу заліза, нудоти від крові та ін. Асоціативний ряд продовжується і цілком конкретними символами, якими автор описує війну: могила, кайдани, зброя, полин, окоп, танк, каміння, болота та ін. Для поезії Олесь Гончара характерною є суб'єктивно-ліризована манера викладу, з її калейдоскопічністю, нанизуванням філософських смислів, образів та символів.

Вірші Олесь Гончара, безперечно, містять у собі те, що називають окопною правдою. Але мелодика їх диктована душею, яка ніколи не «окопувалася», скоріше його рядки – це уривчастий подих солдата перед атакою чи після неї.

У вірші «Атака» семантичне поле війни змальовується автором за допомогою як конкретних символів «заліза», «яру», «байраку», так і абстрактних: «напруги», «божевілля», «згуби». Ліричний герой, який уявляється нам самим автором, обпалений війною, а його прагнення до боротьби, сила його духу прирівнюються автором до сили і могутності самого Бога: «Нема ні жалю, ні тривог. / Байдужим стаєш до згуби, / Могутнім стаєш, як Бог» [2, с. 12]. Так як і Бог, який веде боротьбу з всесвітнім хаосом заради нового кращого світу, ліричний герой у вірші «Атака» веде боротьбу з чужинцем для світлого майбутнього наступних поколінь, але не свого, адже воно вже знищене війною.

Присутність війни відчувається у всіх поезіях Олесь Гончара: раптово дорослішають діти, передчасно старіють люди, знищуються цілі міста, втрачаються надії, вмирає душа, кам'яніє серце. У вірші «Ні кінця їй не видно, ні краю» Олесь Гончар нівелює часом і простором, окреслюючи війну такою, що не закінчується й такою, що немає меж: «Ні кінця їй не видно, ні краю – / Все війна, і війна, і війна. / Я доріг, думав, тисячу маю, / А, виходить, лишилась одна» [2, с. 9]. У цьому вірші фразою «...молоду мою душу розбиту» автор підкреслює знищення надій на майбутнє, безвихідь, втрачене покоління молоді, яке змушене було

замість навчання і насолоди молодістю, взяти у руки зброю. Після побаченого та пережитого на війні, ліричний герой знає, що спогади, рани, пам'ять не зітруться з його душі і серця ніколи, його душа так і залишиться розіпнутою на все життя. Найстрашніше у фронтових віршах Олесь Гончара це те, що люди, хоч і вижили у війні, але внутрішньо вони всі разом померли, війна позбавила майбутнього ціле покоління людей (втрачене покоління): *«Нині ти не впізнала б мене. / Я не той, що студентом був. / Серце стало в мені кам'яне, / Слова ніжності я забув»* [2, с. 32].

Серед символів війни провідним у поезії Олесь Гончара є символ могили. Цей символ досить фольклоризований, метафоричний, порівнюється автором із холодом, пітьмою, уособлюючи війну: *«Мерзла, як кістка, земля. / Стогони чути здаля. / Могильна задуха, могильна пітьма / Надії ж – нема, нема!»* [2, с. 24]. Цей символ у поезії Олесь Гончара зовсім не схожий з іманентним культовим символом в українському романтичному дискурсі, зокрема з символом могили у творах Т. Шевченка, який пов'язаний на думку Ю. Вавжинської з ідеєю оживлення «слави дідівщини», «лицарського духу» та «духу давнини» через мандрівку в часі й просторі, через здатність до медитації, вчування, думання та слухання таємного голосу всесвіту, закодованого в цих об'єктах» [1, с. 6]. Могила у ліриці й прозі Олесь Гончара – це символ «війни без прикрас», спогади про звірства фашистів, смерть побратимів, випалена вогнем і розбита снарядами рідна земля, це символ знищення націй.

Образ окупанта, фашиста, чужинця, ворога, ката якнайчастіше репрезентується у фронтових віршах Олесь Гончара і за своєю суттю є олюдненим, але бездуховним символом війни. Ворог зображується: чужинцем, агресором, безликою небезпекою, богоненависником, варваром, ненаситним загарбником, втіленням зла і потворності, смертю. При цьому головне в образі ворога – це його повна дегуманізація, відсутність у ньому людських рис, людського обличчя. Тому «абсолютний ворог» практично безособовий, хоча може персоніфікуватися: «концепт ворога» примушує до свідомо нерозумних і невиправданих дій, які своєю чергою виправдовують тим, що «ворогові» приписують ще більш злісні наміри, в результаті чого виникає зачароване коло ворожості» [5, с. 201]. У багатьох поезіях Олесь Гончар зображає власне війну як ворога: *«Плюндруються твої сади, / Твоє чужинець поле крає* [2, с. 23]; *«І зляканий кат застиг / Біля своєї петлі, / І чути було в цей змиг, / Як стукає серце землі* [2, с. 30]; *«Затинався німець, / Бо знав: На помості стоїть суддя»* [2, с. 30].

Для яскравого втілення своїх творчих задумів Олесь Гончар активно використовує образи-символи, зокрема образ війни в ліриці набуває багатозначного символічного звучання. Ці символи посилюють семантичне навантаження образу війни, проявляючись у підтексті та метафоризації зображуваного автором.

Фронтіві вірші Олеся Гончара, у яких закарбований гіркий досвід воєнних років, мають виразний автобіографічний характер, тут вимережені *«гіркі узори особистого переболеного життя»* [3, с. 229]. Рядками своїх поезій Олесь Гончар увічнив у слові тих, хто не повернувся з війни, але залишився в пам'яті: *«Раптом, як блискавка в просторі, виникає перед тобою лице з уже розмитими рисами – чи то студбативець, чи то однополчанин твій, чи просто однокурсник, яких ніколи вже не буде на цій землі... Виникає то як докір у чомусь, то як пересторога ...»* [3, с. 441].

Список використаних джерел

1. Вавжинська Ю.М. Топіка і символіка профетизму, лицарства, тиранії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К., 2006. <http://disser.com.ua/contents/6179.html>
2. Гончар О. Твори: В 7 т. Т. 1: Фронтіві поезії; Прапорonosці; Новели. – Київ: Дніпро, 1987. 834 с.
3. Гончар О. Твори: В 7 т. Т. 6: Берег любові: Роман; Оповідання; Статті / Прим. В. Ковалю. – Київ: Дніпро, 1988. 703с.
4. Гончар О. Щоденники: У 3-х т.: Том 1 (1943-1967) / упоряд., підгот. текстів, іл. матеріалу та передм. В. Гончар. – К. Весела, 2002. 455 с.
5. Федорів У. М. «Пантеон радянських героїв»: образ героя-селянина в українській соцреалістичній літературі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог, 2018. – Вип. 4 (72), грудень. С. 200-202.

